

RAŠYTOJAS IR VIETOS TAPATYBĖ: BAJORIŠKASIS ŽEMAITIŠKUMAS FABIJONO NEVERAVIČIAUS GYVENIME IR KŪRYBOJE

VAIVA NARUŠIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Esminiai žodžiai: *Fabijonas Neveravičius, vietos tapatybė, XX a. pirmosios pusės lietuvių literatūra, bajoriškoji savimone, žemaitiškumas.*

Key words: *Fabijonas Neveravičius, local identity, Lithuanian literature of the first half of 20th century, feudal consciousness, Samogitian identity.*

„Išisaknijimas“, anot Česlovo Milošo, yra nuolatinė žmogaus reikmė, kadangi tai, kas aplinkoje pažįstama ir sava, leidžia išsaugoti tą patį vidinį ritmą, kuris būtinas harmoningai asmenybei funkcionuoti¹. Išisaknijimas yra susijęs su prisitaikymu prie aplinkos sąlygų, tam tikrų joje galiojančių normų ir susitarimų perėmimu bei jų sutapdinimu su savo savastimi. Todėl, gimdamas ir augdamas ar ilgesnį laiką gyvendamas tam tikroje vietoje, žmogus įgyja lokalsios (vietos) tapatybės žymę, ryškiau ar blankiau atsiskleidžiančią per jo asmenybę. Šią žymę išpaudžia supantis kraštovaizdis, toje vietoje gyvenančių žmonių kalba, kultūra, papročiai ir praeities atmintis – visa tai esti tam tikros ribos, kuriose individas, suvokdamas save kaip tos vietos dalį, kuria savąją vietos tapatybę.

Žymus atminties kultūros tyrinėtojas Janas Assmannas pabrėžia tapatybės ryšį su kultūrinio tęstinumu ir kolektyvine atmintimi (santykiu su praeitimi) (Assmann, 2008, 32). Itin svarbų vaidmenį čia atlieka kolektyvinė atmintis, apimanti kiekvienai visuomenei ar jos grupei tam tikroje epochoje būdingą įsivaizdavimų, tekstų ir ritualų visumą, kuriuose ji puoselėja, įtvirtina ir per kuriuos perduoda įsivaizduojamą savo pačios paveikslą bei turimas bendras žinias apie praeitį, kuriomis ji grindžia savo vienovės ir savitumo suvokimą (Assmann, 2003, 16). Visi šie dėsniai galioja ir lokaliai tapatybei, kuri taip pat glaudžiai siejasi su kolektyvine atmintimi. Tačiau jei tautinė ar pilietinė tapatybė ir su jomis susijusi kolektyvinė atmintis yra labiau institucionalizuotos, tai lokaliai tapatybei būdingas didesnis neapibrėžtumas. Kalbant apie šią tapatybę, kiekvienu atveju neretai reikia iš naujo nustatyti jos sritį, pradendant jos aprėpiama teritorija – miesteliu ar kaimu, valsčiumi, apskritimi, regionu ar kitokia administracine arba geografinė sritimi – ir baigiant kitais dėmenimis. Dėl aiškių kolektyvinės atminties ribų nebuvimo santykinai reikšmingas vaidmuo tenka subjektyviems veiksniams, t. y. asmens biografijos ir pasaulėžiūros ypatumams: jo gyvenimo konkrečioje vietoje trukmei ir pasirinkimui tapatintis būtent su šia vieta, iš šeimos perimtomis vertybėmis ir jos turėtai vietos tapatybei,

¹ „Mieste ar kaimelyje, kuriuos pažįstame nuo pat vaikystės, judame „prijaukintoje“ erdvėje ir, dirbdami savo kasdienius darbus, visur susiduriame su orientacijos taškais, rodančiais į tam tikrą rutiną“ (Milošas, 1995, 240–241).

gautam išsilavinimui, taip pat asmeninėms pažiūroms. Svarstant tapatybės klausimus, reikia turėti galvoje filosofo Charleso Taylora mintį, jog, gyvendami modernioje epochoje, savo tapatybės nebegauname savaime, bet turime patys prisiimti (Taylor, 1995, 13), todėl daugiausia nuo mūsų pačių priklauso, kokius jos dėmenis bei vertybes pasirenkame ir kiek jiems teikiame reikšmės. Tai ypač tinka vietos tapatybei, kuri kiekvienu konkrečiu atveju gali įgauti kiek kitokį pavidalą, ir jame gali vyrauti skirtingi bruožai, kurie, keičiantis žmogaus gyvenimo aplinkybėms, įskaitant gyvenamąją vietą, gali susilpnėti, pakisti ar visai išnykti.

Kaip jau pradžioje minėjome, įvairios asmenybės gali turėti nevienodai ryškia lokalia tapatybę. Tai itin pastebima kalbant apie kūrėjus, kadangi kūryba yra tam tikrą meninę išraišką turintis idėjų, pažiūrų ir simbolių laukas, be kitų dalykų atskleidžiantis ir kūrėjui būdingą vietos tapatybę. Ši tapatybė gali tapti labai išsiskiriančiu kūrybos bruožu, kaip esti Dainavos krašto dainiumi save laikiusio Vinco Krėvės ar su Mažąja Lietuva besitapatinusios Ievos Simonaitytės atveju. Per savo kūrybą kūrėjai, ypač rašytojai, gali ne tik išreikšti savo vietos tapatybę (dažniausiai suprantamą kaip regioninę), bet kartu tapti itin svarbiais jos formuotojais, suteikdami ją apibrėžiančias ribas, kurias sąmoningai ar nesąmoningai pripažįsta ir perima visuomenė. Tokiomis ribomis tampa ne tik tam tikroje vietovėje ar regione vartojama tarmė, tam tikri vietinės kultūros elementai, papročiai, svarbiausi su ta vieta susijusios istorinės atminties aspektai, bet taip pat svarbią reikšmę įgyja suliteratūrinti kraštovaizdžiai, kurie pasidaro kultūrinės atminties tarpininkais, per semiotizaciją pakildami iki ženklų rango (Assmann, 2008, 75). Kūriniuose lokali tapatybė įgyja standartiškumo ir tampa labiau atpažįstama. Taigi, rašytojas ne tik yra veikiamas tam tikros vietos, bet ir pats ją veikia, per savo kūrybą darydamas įtaką su ja susijusiai kolektyvinei atminčiai.

Tyrinėjant rašytojų vietos tapatybės klausimą, įdomesni yra ne tie rašytojai, kurių kūryba atspindi įprastinį to meto visuomenės turimą tam tikros vietos ar regiono tapatybės įsivaizdavimą, bet tie, kurių lokali tapatybė kiek kitokia, kadangi lyginant galima geriau suvokti tuometinės lietuvių kultūros dėmenis, pamatyti skirtingų tradicijų susidūrimus ir iš to kylančias įtampas. Vienas iš tokių netipiškų pavyzdžių yra daugiausiai tarpukariu kūręs bajoriškos kilmės rašytojas Fabijonas Neveravičius (1900–1981), kurio gyvenimas leidžia parodyti lokali ir luominė tapatybių sąveiką. Gimęs ir užaugęs Žemaitijoje, rašytojas savąją vietos tapatybę apibrėžė per žemaitiškumą, neatskirdamas jo nuo savojo bajoriškumo. Reikia pridurti, jog apie F. Neveravičiaus bajorišką tapatybę jau ne sykį rašyta², tačiau jo žemaitiškumas iki šiol rūpėjo tik žemaičių kraštotyriminkams, iš kurių pirmiausia reikėtų paminėti Antaną Girčį, savo straipsniuose pateikęs nemažai medžiagos apie Neveravičių šeimos narių biografijas ir jų gimtąjį Pužų dvarą³, tačiau palikusį nuosalėje mums rūpimus tapatybės klausimus. Tad šio straipsnio tikslas yra atskleisti, kaip F. Neveravičius suvokė savo regioninę tapatybę ir kaip ją išreiškė per savo veiklą bei kūrybą, taip pat parodyti šios tapatybės savitumą to meto kontekste ir pamėginti paaiškinti jo priežastis.

² Viliūnas G. (1996). Bajoras tarpukario Lietuvoje. Fabijono Neveravičiaus gyvenimas ir kūryba // Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 8. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, p. 365–384; Viliūnas G. (1991). Fabijonui Neveravičiui iš užmaršties sugrįžtant // Aitvarai, 2, p. 81–84; Jackiewicz M. (2010). Pisarz Fabian Niewierowicz – Polak-Litwin-Europejczyk // Regiony i pogranicza, 3, p. 62–66; Narušienė V. (2011). Žemaičių bajoro Fabijono Neveravičiaus bajoriškiosios tapatybės klausimai // Gimtasis žodis, 8, p. 2–11.

³ Girčys A. (1991). Nemakščių Neveravičiai // Aitvarai, t. 2. Vilnius: Moksals, p. 77–80; Girčys A. (2002). Paskutinieji Nemakščių bajorai // Voruta, 3, p. 3.

BAJORIŠKOS IR ŽEMAITIŠKOS FABIJONO NEVERAVIČIAUS IŠTAKOS

1938 m. įstojimo į Lietuvos rašytojų draugiją proga pateikdamas savo pirmąją plačiąjai visuomenei skirtą autobiografiją, Fabijonas Neveravičius pabrėžė pirmiausia savo žemaitišką bajoriškąją kilmę: „gimiau 1900 m. liepos mėn. 19 d. Raseinių apskr., Nemakščių v., Pužų dvare, pasiturinčioje žemaičių bajorų šeimoje“ (Neveravičius, 1938a, 5). Reikia pasakyti, jog bajorų Neveravičių giminė yra labai sena ir savo ištakomis siekia dar viduramžių laikus. Jano Ciechanowicziaus sudarytame kilmingų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminų sąvade nurodoma, jog Neveravičiai Vilniaus krašte buvo žinomi dar XV a. (Ciechanowicz, 2001, 239). XIX a. viena šios giminės atšaka persikėlė į Žemaitiją ir įsikūrė prie Nemakščių miestelio (Jackiewicz, 2010, 62). Raseinių apskrities statistiniame apraše nurodoma, kad 1862 m. Neveravičiams priklausė Pužų dvaras (Opisanie historyczno-statystyczne, 1874, 219), kurį iš savo tėvų paveldėjo rašytojo tėvas Fabijonas, o jo brolis, talentingas savamokslis konstruktorius Pšemislovas⁴, netoliese pasistatė naują dvarą, vadinamą Naudvariu arba Juliniais, kuriame gyvenama iki šiol. Apie iki šių dienų neišlikusį Pužų dvarą šiek tiek medžiagos suteikia kraštotyrininkas Antanas Girčys:

Jų dvarelis buvo įsikūręs apie 2 km į šiaurę nuo Nemakščių miestelio. Dvarelį juosė dideli šimtamečiai medžiai, augę ant skardingų Balčios upelio krantų. Šio upelio šaltiniuoti krantai ir ūksmingas slėnis slėpė ne vieną senovės lietuvių įtvirtinimą, ne kartą paminėtą ir kryžiuočių kronikose. Pro Neveravičių dvarelį ėjo kelias per Balčią į Žalpių miestelį (Girčys, 1991, 77).

Pužai buvo tipiškas vidutinių bajorų dvaras. Tarpukariu jame užaugusi Stanislova Kačinauskaitė-Užemeckienė prisimena jį buvus medinį, vieno aukšto, turėjusį priebutį – „gonkus“, o pastato priekyje – apvalią gėlių lysvę, „kliombą“ (Kačinauskaitės-Užemeckienės atsiminimai, 1990, 6).

Štame dvare būsimasis rašytojas praleido pirmuosius keturiolika savo gyvenimo metų, kurie neabejotinai buvo reikšmingiausi jo asmenybės, taip pat regioninės tapatybės formavimuisi. Svarbu pažymėti, jog Fabijonas augo bajoriškoje aplinkoje, namuose buvo kalbama lenkiškai ir didelę įtaką darė lenkų kultūra bei literatūra. Tačiau jo šeima priklausė tai nedidelei buvusios LDK bajorijos daliai, kuri buvo palankiai nusistačiusi tautinio lietuvių judėjimo atžvilgiu, stengėsi pritaipyti prie modernios lietuvių tautos ir jos visuomeninio bei kultūrinio gyvenimo.

Pirmieji kylančios sąmonės metai bėgo keistame atbundančio lietuviškos dvasios ir mickevičiški senkevičiškos ideologijos kratinyje su geroku polinkiu į jaunosios Lietuvos pusę. Drauge su kitais savo šeimos nariais, motina, vyriausiuoju broliu ir seserimi, dar tik dešimties metų berniukas bebūdamas, aktyviai dalyvavau gyvai tais laikais rengiamuose lietuviškuose vaidinimuose ir gegužinėse <...>. Pamenu, kaip paveiktas tėvo posakio, kad kiekvienas vaikas turėtų mokytis savo gimtąja kalba, pats patyręs rusų mokyklos prievartą, pirmųjų gimnazijos klasių mokinys bebūdamas, vasaros atostogų metu mokiau dvaro darbininkų vaikus lietuviškai skaityti ir rašyti, pasigavęs suplyšusio elementorėliaus (Neveravičius, 1938a, 5).

⁴ Pšemislovas Neveravičius pirmasis sukūrė ir padirbino aštuonratę savaeigę važiuoklę, kurią 1907 m. užpatentavo Rusijoje (Puronas, 1986, 40–41).

Šeimoje vyravusi lietuvybei palanki atmosfera nulėmė būsimojo rašytojo tautinį apsidėmimą tapti lietuviu, kurį patvirtina jo sprendimas 1919 m. pavasarį stoti į atsikūrusią lietuvių kariuomenę, o pasibaigus kovoms už Lietuvos nepriklausomybę – pasirinkti kari-ninko ir Karo mokyklos dėstytojo karjerą, kuri nutrūko po nepavykusio 1934 m. birže-lio 6 d. pučo, kai už dalyvavimą jame kapitonas F. Neveravičius buvo paleistas į atsargą ir atsidėjo literatūrinei kūrybai. Tačiau tiek F. Neveravičiaus tautinė, tiek regioninė tapatybė buvo paveiktos iš šeimos perimtos bajoriškos LDK tradicijos, kuri nulėmė šių tapatybių sampratos išskirtinumą, ryškiausiai atsiskleidusį pirmaisiais jo literatūrinės kūrybos ir veiklos metais.

BAJORIŠKASIS F. NEVERAVIČIAUS ŽEMAITIŠKUMAS TARPUKARIO ŽEMAIČIŲ KULTŪRINIO JUDĖJIMO KONTEKSTE

1935 m. debiutavęs žymaus lenkų rašytojo Stefano Žeromskio „Nuodėmės istorijos“ vertimu ir tais pačiais metais pasirodžiusiu savo psichologiniu romanu „Dienos ir naktys“, F. Neve-ravičius jau kitais metais įsitraukė į besikuriančio Žemaičių rašytojų sambūrio veiklą. Šis žingsnis ne tik liudija jo teiktą svarbą žemaitiškumui, bet ir atspindi bendras tendencijas, rodančias didėjančią Lietuvos visuomenės dėmesį regioninėms kultūroms. Nors tarpukario Lietuvos kultūros politika buvo nukreipta ne į regioninių kultūrų, bet į bendros lietuvių kultūros vystymą (Viliūnas, 1998, 97), tačiau, plėtojantis kultūriniam gyvenimui, daugėjo ir regioninės kultūros apraiškų, kurios buvo ypač pastebimos Žemaitijoje, turinčioje stiprią kultūrinių sąjūdžių tradiciją ir galinčioje remtis garbinga savo regiono istorija. 3-iajame dešimtmetyje vienas po kito imami leisti žemaičių regioniniai laikraščiai, skyrę nemaža vietos Žemaitijos istorijai, žemaičių rašytojų kūrybai, liaudies kultūrai ir kalbos klausimams. Buvo spausdinami ir tekstai žemaičių kalba. Žemaitiškosios savimonės ir kultūrinio savitumo puo-selėjimu rūpintis ne tik pačioje Žemaitijoje, bet ir sostinėje Kaune, kur buvo įsikūrusios net kelios žemaičių studentų korporacijos⁵. Svarbų vaidmenį populiarinant žemaičių kultūrą atliko 1931 m. Telšiuose susibūrusi Prano Genio vadovaujama kraštotyrinė Žemaičių senovės mylėtojų draugija „Alka“, kurios tikslas buvo pažinti Žemaitijos praeitį, jos kultūrą bei saugoti jos istorines ir kultūrinės vertybes. Draugijos iniciatyva po metų buvo įsteigtas to paties vardo Žemaičių muziejus. Šiai draugijai priklausė visas būrys rašytojų, iš kurių galima paminėti Stasį Anglickį, Jurgį Baltrušaitį, Sofiją Kymantaitę-Čiurlionienę, Vytautą Mačernį, Stasį Santvarą, Ievą Simonaitytę, Mykolą Vaitkų, Vydūną ir kitus (Mukienė, 1996, 15). Dalis šios draugijos narių 1936 m. sumanė įkurti atskirą žemaičių literatų draugiją. 1936 m. lap-kričio 15 d. Šiauliuose buvo sušauktas Žemaičių rašytojų konventas, kuriame S. Anglickio pakviestas dalyvavo ir F. Neveravičius (Anglickis, 1936, 1). Buvo nutarta steigti Žemaičių rašytojų draugiją ir išleisti žemaičių kūrybos antologiją, kuri būtų atsvara 1924 m. Juozo Tysliavos išleisti suvalkiečių poezijos antologijai „Sūduva“. Iki karo pabaigos veikusi drau-gija įvairiose Žemaitijos vietovėse organizuodavo literatūros vakarus, tačiau didžiausiu jos

⁵ Lietuvos universitete veikė 1925 m. įsikūrusi, studentus žemaičius ateitininkus vienijusi S. Daukanto drau-gija ir 1929 m. įsteigta studentų žemaičių korporacija „Samogitia“. 1930 m. įsikūrė Kauno studentų korpo-racija „Filiae Samogitiae“, o Dotnuvos žemės ūkio akademijoje nuo 1932 m. gyvavo studentų korporacija „Fraternitas Samogitia“.

pasiekimu tapo 1938 m. pasirodžiusi antologija „Žemaičiai“: joje buvo skelbiama penkiolikos autorių kūryba, įskaitant ir F. Neveravičiaus, išspausdinusio vieną ankstyvųjų savo apsakymų „Eigulis Karka“.

Įvardiname šios antologijos straipsnyje „Žemaičių pasisakymas“ jos sudarytojas Stasys Anglickis pamėgino idėjiškai sujungti čia sudėtą labai įvairių žanrų, turinio ir skirtingos kokybės kūrybą, iš esmės neturinčią nieko bendra su žemaitiškumu, išskyrus autorių kilmę. Šis straipsnis mums svarbus tuo, jog jame bandoma nusakyti, kas yra žemaičių tapatybės esmė, atskleidžiant tuometinį požiūrį į žemaitiškumą. Svarbiausiais žemaitiškumo elementais laikoma kolektyvinė atmintis, kalba, būdingas charakteris ir jį paveikęs Žemaitijos kraštovaizdis („jūros artumas, siaubingi vakariniai vėjai, bangotas, kalnais kalneliais, morenomis nusėtas žemės paviršius“). Itin daug reikšmės teikiama kolektyvinei atminčiai, kuri, greta kalbos, laikoma raiškiausiu žemaičių regioninės tapatybės dėmeniu. Traktuodamas Žemaitijos istoriją kaip Lietuvos istorijos dalį, savo istoriniame pasakojime S. Anglickis remiasi tarpukario Lietuvos istorijos naratyvu⁶, pabrėžiančiu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos tarpinį iki unijos. Anot Antano Kulakausko, „1918 metais atkurta Lietuvos valstybė idėjiškai buvo siejama su LDK istorija iki Liublino unijos, pabrėžiant LDK lietuviškąsias šaknis, ieškant lietuviškumo LDK istorijoje, t. y. remiantis faktu, kad LDK politinį branduolį sudarė etniškai lietuviškos žemės, o jos elito daugumą – lietuvių kilmės žmonės“ (Kulakauskas, 1989, 34). Buvo linkstama atsiriboti nuo vėlesnio Abiejų Tautų Respublikos gyvavimo laikotarpio, laikant jį „tautos miego“ ar apmirimo tarpiniu, po kurio prasidėjęs etninis lietuvių tautos „atbudimas“ ir atgimimas. Lygiai taip ir S. Anglickis savo Žemaitijos istorijos interpretacijoje kaip svarbiausius jos istorijos aspektus išskiria viduramžių žemaičių kovas su kryžiuočiais ir tautinio atgimimo priešaušryje gyvenusių Žemaičių lietuviškojo sąjūdžio veikėjų Dionizo Poškos, Simono Stanevičiaus, Motiejaus Valančiaus ir Simono Daukanto veiklą. Tarpukariu išpopuliarėjusiuose S. Daukanto veikaluose išreiškiamas požiūris į Lietuvos ir Žemaitijos istoriją, žemaičių kalbą ir tautosaką laikomas kelrodžiu dabartiniams žemaičių kultūros veikėjams. Krinta į akis, jog, kalbėdamas apie Žemaičių lietuviškojo sąjūdžio veikėjus ir jų kūrybą, S. Anglickis stengėsi nutylėti kai kurių iš jų bajoriškumą, taip mėgindamas apriboti žemaičių sampratą iki valstiečių ir atskirti bajorus, kurie, jo nuomone, luominiu, kalbiniu ir tautiniu požiūriu buvo atskilę nuo lietuvių tautos ir jos dalį sudarančių žemaičių⁷. Taip teigdamas, S. Anglickis rėmėsi tuometine etnolingvistine ir etnokultūrine lietuviškumo samprata, tapatinta su „tautos kamieno“ – valstiečių – pasaulėjauta, charakteriu, jų sukurta ir kuriama dvasine bei materialine kultūra (Miknys, 1996, 306). Savo straipsnyje S. Anglickis pabrėžė žemaičių „kultūrinį sveikumą“, grynumą, jų atsparumą kitų kultūrų įtakoms, taip pat kovose su kryžiuočiais išugdytus charakterio bruožus – kietumą ir atkaklumą („tvirto

⁶ Istorinis naratyvas – tai vyraujanti istorinė koncepcija, kurią nulėmė tam tikra paradigma. Istorinis naratyvas visuomet padeda kurti kolektyvinę tapatybę.

⁷ Ši nuomonė buvo paplitusi ir tarp tuometinių lietuvių istorikų. Antai, vienas įtakingiausių to meto istorikų Antanas Alekna savo ne vieną sykį perleistoje „Lietuvos istorijoje“ teigė, jog lietuvių bajorija, dalyvaudama politiniame Abiejų Tautų Respublikos gyvenime, atskilo nuo lietuvių tautos ir prisilšiejo prie lenkų tautos: „Bajoriškai-lenkiškoji politika privedė lietuvių tautą prie suskilimo. Bajorai atsiskyrė nuo savo tautos ne tiktai teisėmis, bet ir kalba. Daugelis jų visai užmiršo savo tėvų kalbą, ėmė gyventi vien lenkų idealais. Bendros valstybės griuvimo nelaimės, pastangos atgauti nepriklausomybę, stiprino lietuvių bajoruose lenkiškąjį patriotizmą“ (Alekna A. (1923). Lietuvos istorija. Antroji praplatintoji laida. Tilžė: J. Reylanderio ir sūnaus spaustuvė, p. 200).

būdo, korektiški, atkaklūs, užsispyrę, bet kartu ir geraširdžiai, nemėgsta dėl niekuo pyktis“ (Anglickis, 1938, 14)). Tačiau svarbiausiu žemaitiškiosios tapatybės elementu laikoma kalba, todėl jaučiama didelė skriauda dėl jos turėto statuso netekties ir kitų etnokultūrinių regionų atstovai kaltinami siekiu „viską sukisti į bendrinę kalbą [, dėl kurio] yra nukentėjęs ne vienas žemaičių rašytojas“ (Anglickis, 1938, 13). Todėl, anot jo, norint atgaivinti žemaičių kultūrą, būtina atkurti turėtą žemaičių tarmės statusą: išleisti senųjų žemaičių autorių raštus originalo kalba, pasirūpinti žemaičių tarmės gramatikos sudarymu ir skatinti dabartinius literatus rašyti žemaitiškai. Taigi, laikydamas žemaičius subetnine lietuvių tautos dalimi, S. Anglickis pateikia etnolingvistinę žemaitiškumo apibrėžtį, pridėdamas prie jos psichologinę charakteristiką ir kolektyvinę atmintį. Jo pateiktas žemaitiškumo apibūdinimas bus mums vienas iš atsparos taškų, lyginant jį su F. Neveravičiaus suformuluota žemaitiškumo samprata.

Pažymėtina, jog nors šioje antologijoje kiekvienas autorius, greta savo kūrybos, pateikė ir biografiją, nė vienas iš jų, išskyrus F. Neveravičių, niekaip nesistengė pagrįsti savo žemaitiškumo ir dažniausiai nurodydavo tik gimimo vietą. Iš pažiūros mažai ką pasakantis poetiškas F. Neveravičiaus prisistatymas apima kelis svarbius S. Anglickio programiniame straipsnyje nurodytus elementus: gimtinės kraštovaizdį, kultūrą (dainas) ir kalbą:

...gimiau dvarelyje puikioj Žemaitijoj, kur tarp gilių skardžių, plačiomis pievomis čiurlena upokšniai, kur pratisai skamba su niekuo nepalyginamos dainos, kur žavingiausiai čiulba lakštingalos, kvapiausia žiedų dvastis, kur juodą duoną kasdieninę žmonės dainingai vadina: dūna (Neveravičius, 1938b, 123).

Šiame prisistatyme remiamasi pirmiausia pačiu gimimo tam tikroje vietoje faktu, primant supančią aplinką kaip tam tikrą poveikį darančią duotybę, kuri yra pažįstama ir sava. Tačiau turėdami galvoje bajorišką aplinką, kurioje brendo rašytojas, galime tarti, kad šis gimtinės savumas dar nesuponuoja visų jos elementų priėmimo – čia pirmiausia turime galvoje kalbą. Geriau tai suprastume, pasitelksime kito Lietuvoje gimusio bajoriškiosios kilmės rašytojo Česlovo Milošo pavyzdį. „Dar viename eilėraštyje apie tėvynę“, piešdamas stilizuotą savo mažosios tėvynės Vidurio Lietuvos peizažą su jame dirbančiais ir besilsinčiais valstiečiais, jis, panašiai kaip F. Neveravičius žemaitišką žodį „dūna“, įterpia lietuvišką „gegužinę“:

Nad brzegami niebieskiego Niemna
I Niewiaży o wodzie czarnej
Zasiewają jasnowości chłopi
Ciężkie pszenicy ziarna. <...>

A w niedzielne wieczory muzykę
Słychać w wielkiej nadrzecznej dolinie
To wychodzą dziewczęta i chłopcy
Tańczyć na *gegużynę*. (Miłosz, 1993, 1, 65).

Galime daryti prielaidą, kad valstiečių vartojama kalba tiek Č. Milošui, tiek F. Neveravičiui buvo veikiau fonas, sakytume, kraštovaizdžio elementas, bet ne esminis jų pačių regioninės tapatybės dėmuo.

Šią prielaidą patvirtina ir F. Neveravičiaus istorinė kūryba, kurioje ryškiausiai atsiskleidė rašytojo regioninė tapatybė. Čia pirmiausia turime omenyje jo istorinę prozą – nebaigtam

„Šešių kartų“ ciklui priklausančius romanus „Blaškomos liepsnos“ (1936) ir „Erškėčiai“ (1937), kuriuose raiškiai atsispindi šią tapatybę pagrindžianti kolektyvinė atmintis, kuri tampa svarbiausiu šios tapatybės dėmeniu. Minėtuose romanuose pasakojama Žemaitijos istorija, susitelkiant ties vienu dramatiškiausių jos laikotarpių, apimančiu Abiejų Tautų Respublikos žlugimo ir bandymų ją atkurti epochą: „Blaškomose liepsnose“ vaizduojamas laikotarpis nuo Baro konfederatų kovų iki Tado Kosciuškos sukilimo numalšinimo, o „Erškėčiuose“ – 1831 m. sukilimas. Šiuo laikotarpiu F. Neveravičiaus romanai išsiskiria lietuvių literatūroje, kuri, remdamasi Lietuvos istoriniu naratyvu, buvo linkusi apeiti po Liublino unijos iškilusią bendros Lietuvos ir Lenkijos valstybės gyvavimo epochą. Pagal laikotarpį romanai „Blaškomos liepsnos“ ir „Erškėčiai“ yra artimesni F. Neveravičiui didelę įtaką padariusiai lenkų istorinei literatūrai, kurioje ypač svarbią vietą užėmė pasakojimai apie XVIII–XIX a. bandymus atkurti valstybingumą.

F. Neveravičiaus romanų centre yra Žemaitijos bajorų Skirgailų šeimos gyvenimas dramatišką istorinių įvykių fone. Pagrindinį dėmesį autorius skiria bajorijai, jos kasdienybei, papročiams, žygiams, idėjoms ir vertybėms, valstiečių personažus palikdamas tolimesniame plane. Toks personažų pasiskirstymas, sąlygotas lemiamo bajorijos vaidmens to meto visuomenės gyvenime, vėlgi atitiko lenkų literatūrinę tradiciją (Tazbir, 2002, 339). Būtent pažangūs ir patriotiškai nusiteikę Žemaitijos bajorai kyla į kovą už savo krašto laisvę, kviesdami eiti kartu ir valstiečius, kurie šiuose romanuose, ypač pirmajame iš jų, vaizduojami kaip nelabai sąmoninga, tamsi ir pasyvi masė, už kurią mąsto bajorija. Tik „Erškėčiuose“ žemaičiams valstiečiams tenka daug svarbesnis vaidmuo, parodomi jų sąmonės pokyčiai ir gilėjantis pačios bajorijos suvokimas, jog valstiečiams būtina suteikti laisvę ir lygias pilietines teises.

Galime teigti, jog, pasakodamas XVIII a. pabaigos–XIX a. pirmųjų dešimtmečių Žemaitijos istoriją, kurioje pagrindinį vaidmenį atliko bajorija, F. Neveravičius siekė atkurti istorinį tęstinumą, pabrėžti, jog ši istorija apima ne vien kovas su kryžiuočiais, bet ir laikotarpį po unijos, kai žemaičiai bajorai kartu su lenkais gynė bendrą savo valstybę ir kovojo už jos atkūrimą. Šie bajorai jo romanuose laikomi viduramžių žemaičių karžygių palikuonimis:

Argi mes, žemaičių bajorai, palikuonys didvyrių, kurie savo pečiais sugebėdavo atremti geležinę kryžiuočių apgrūitį, kurių protėviai niekad nesigailėjo savo kraujo ir pirmieji ėjo respublikos ginti, argi mes abejingai žiūrėsime ir lauksime, kol mums laisvę iškovos kiti arba žus kovoje? (Neveravičius, 1937, 2, 57).

Šį istorinį tęstinumą liudija ir per amžius kovose išugdyti būdo bruožai – atkaklumas ir tvirtumas:

- Kieti ir stiprūs jūs žemaičiai, – pastebėjo lenkas.
- Tokius mus padarė kovų amžiai, – pasakė Skirgaila (Neveravičius, 1937, 2, 217).

Tvirtindamas, kad jo romanų herojai bajorai, nežiūrint kilmės ir vartojamos lenkų kalbos, yra tikri žemaičiai, F. Neveravičius drauge siūlė neetnolingvistinę žemaičių tapatybės sampratą ir pagrindė savo paties bajorišką žemaitiškumą, laikydamas save ainiu tų narsių bajorų žemaičių, kurie, negailėdami gyvybės ir turtų, kovojo už savo krašto laisvę ir gerovę.

Minėtuose rašytojo romanuose ne tik bajorijos istorija, bet ir jos kultūra parodoma esanti Žemaitijos kultūros dalis. Todėl juose daug vietos užima bajorų gyvenimo kasdienybė,

šventės ir papročiai. Anot A. Girčio, šiuose kūriniuose galima atpažinti Pužų dvarą, pavadintą Imbarės vardu, o pagrindinis romano „Blaškomos liepsnos“ personažas Gerardas Skirgaila yra rašytojo senelio prototipas (Girčys, 2002, 3). Rašytojas labai daug dėmesio skiria bajorų buities detalėms, talentingai kuria jų bendravimo, puotų, medžioklių, pasivažinėjimų scenas, stengdamasis kuo tiksliau perteikti aprašomos epochos Žemaitijos bajorų pasaulio koloritą bei dvasią.

O valstiečių buitį rašytoją domina gerokai mažiau ir yra stebima tarsi iš šalies, matant jų vargą, o ne etninės kultūros apraiškas:

Daugumas pirkių buvo perkrypusios, susmegusios žemėn, su išpešiotais čiukurais, kitos su įlinkusiais stogais. Saulės apšviestos, vaiduokliškos lūšnos šurpino aklais, skudurais užkaišiotais ir lentutėmis užkalinėtais langiūkščiais. Tos angelės atrodė tarsi giedravalkio iki pusės aprauktos, gailiai spoksančios ubago akys. (Neveravičius, 1937, 1, 211).

Kadangi žemaičių valstiečiai vaizduojami kaip dar neturintys istorinės savimonės, ryškiausiu jų žemaitiškumą žyminčiu bruožu tampa jų kalba, kurią, kurdamas valstietiškus personažus, F. Neveravičius visuomet stengiasi perteikti:

Ogi pūlė ont monis su ožkanagiu, su tokia smarkybe, jog ir žadą užkimša... Negi kelsi ronką prys poną!.. (Neveravičius, 1936, 1, 55).

Apibūdindami F. Neveravičiaus žemaitiškumo sampratą galime teigti, jog ji buvo grindžiama kilme, istorija ir regioniniu patriotizmu. Kalbą ir etninę kultūrą laikant antraeiliais dalykais, į šią sampratą įėjo ir lenkakalbiai žemaičių bajorai, lygia dalimi su valstiečiais kūrė Žemaitijos istoriją ir kultūrą. Kaip matyti, F. Neveravičiaus žemaitiškumo samprata gerokai skyrėsi nuo tarpukariu vyravusio žemaitiškumo supratimo, apibendrinto programiniame S. Anglickio straipsnyje. Šis požiūrių skirtumas geriausiai atsiskleidė skirtingomis kolektyvinėmis atmintimis besiremiančiose Žemaitijos istorijos interpretacijose, perduodančiose apibrėžtus praeities paveikslus, normas ir vertybes, pagrindžiančias abi regioninės tapatybės versijas. F. Neveravičiaus požiūrį į žemaitiškumą paaiškina jo bajoriška kilmė ir jį formavusios bajoriškos LDK tradicijos įtaka, o S. Anglickis atstovavo etnolingvistinį pamatą turinčiai tarpukario Lietuvos istorinei ir kultūrinei tradicijai. Būtent bajoriška tradicija galime paaiškinti ir F. Neveravičiaus regioninės tapatybės sampratos artimumą Č. Milošo turimai sampratai. Nors tarpukario Lietuvoje buvo linkstama atsiriboti nuo bajorijos ir jos tradicijų, tačiau aktyviai veikla kultūriniame ir visuomeniname gyvenime F. Neveravičius įrodė, jog žemaičiai bajorai yra neatskirama lietuvių tautos dalis. Pripažindamas jo darbų vertę, šio rašytojo bičiulis ir bendražygis emigracijoje veikusioje „Lietuvių rezistencinėje santarvėje“ Bronys Raila teigė:

Savo socialine klase ir kilme jis buvo bajoras, senos aristokratiškos kilmės, iš dvaro. Bet tai buvo žemaičių bajoras, o ten, kaip žinoma, lietuviškumas ir tautinė tapatybė bei garbė stipriau sužėrėdavo negu kitur <...>. Jis taip šimtaprocentiškai susiejo savo likimą su Lietuvos valstybe, su lietuvių tauta, mūsų kultūra ir vėliau išsilaisvinimo siekimais, kad tiesiog nebedrįsčiau kam sakyti, jog mūsų tautinis atgimimas ir kultūrinis subrendimas stiprybės sėmėsi tik iš baudžiauninkų... (Raila, 1981, 3).

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Alekna A. (1923). Lietuvos istorija. Antroji praplatingoji laida. Tilžė: J. Reylenderio ir sūnaus spaustuvė.
- Anglickis S. (1936-11-04). Laiškas F. Neveravičiui. LTTI F70-24, l. 1.
- Anglickis S. (1938). Žemaičių pasisakymas // Žemaičiai. Žemaičių rašytojų prozos ir poezijos antologija. Red. S. Anglickis. Kaunas: E. Noreikienės spaustuvė, p. 7–15.
- Assmann J. (2003). Pamięć zbiorowa i tożsamość kulturowa // *Borussia*, 29, p. 11–16.
- Assmann J. (2008). Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych. Vert. A. Kryczyńska-Pham. Warszawa: WUW.
- Ciechanowicz J. (2001). Rody rycerskie Wielkiego Księstwa Litewskiego, t. 4. Rzeszów: Fosze.
- Girčys A. (1991). Nemakščių Neveravičiai // *Aitvarai*, t. 2. Vilnius: Mokslas, p. 77–80.
- Girčys A. (2002). Paskutinieji Nemakščių bajorai // *Voruta*, 3, p. 3.
- Jackiewicz M. (2010). Pisarz Fabian Niewierowicz – Polak-Litwin-Europejczyk // *Regiony i pogranicza*, 3, p. 62–66.
- Kačinauskaitės-Užemeckienės Stanislovas atsiminimai apie rašytoją Fabijoną Neveravičių, jo gimtinę ir gimines. (1990). LTTI F 70-234.
- Kulakauskas A. (1995). Nuo Didžiosios Kunigaikštystės iki respublikos: Lietuvos etnopolitinės raidos XIX a. bruožai // *Kultūros barai*, 1, p. 59–62.
- Miknys R. (1996) A. Vivilskio tautinė identifikacija // *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 8: Asmuo: tarp tautos ir valstybės. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Miłosz Cz. (1993). *Wiersze*, t. 1. Kraków: Znak.
- Miłosz Cz. (1995). *Tėvynės ieškojimas*. Vilnius: Baltos lankos.
- Mukienė D. (1996). Žemaičių kultūrinis sambūris 20 a. trečiame–penktame dešimtmetyje // *Žemaičių rašytojų sambūris. Konferencijos leidinys*. Vilnius: Žemaičių kultūros draugija, p. 10–18.
- Narušienė V. (2011). Žemaičių bajoro Fabijono Neveravičiaus bajoriškosios tapatybės klausimai // *Gimtas* žodis, 8, p. 2–11.
- Neveravičius F. (1936). *Blaškomos liepsnos*, t. 1, 2. Kaunas: Pažanga.
- Neveravičius F. (1937). *Erškėčiai*, t. 1, 2. Kaunas: Spaudos fondas.
- Neveravičius F. (1938a). *Autobiografija* // *Literatūros naujienos*, 1, p. 5.
- Neveravičius F. (1938b). *Vietoj autobiografijos* // *Žemaičiai. Žemaičių rašytojų prozos ir poezijos antologija*. Red. S. Anglickis. Kaunas: E. Noreikienės spaustuvė, p. 123.
- Opisanie historyczno-statystyczne powiatu Rossieńskiego Guberni Wileńskiej. (1874). Wilno: Drukarnia Józefa Zawadzkiego.
- Parnarauskas J. (2000). Fabijonui Neveravičiui – 100 // *Žemaičių saulutė*, 7, p. 4.
- Puronas V. (1986). Kauno inžinieriai juokėsi // *Mokslas ir technika*, 11, p. 40–41.
- Raila B. (1981). Ir vėl sudiev rašytojui // *Europos lietuvis*, 20, p. 3.
- Taylor Ch. (1995). *Źródła współczesnej tożsamości // Tożsamość w czasach zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo*. Ted. K. Michalski. Kraków: Znak, p. 9–21.
- Tazbir J. (2002). *Historia w powieści. Słownik literatury polskiej XIX wieku*. Red. Józef Bachórz i Alina Kowalczykowa. Wrocław: Ossolineum.
- Viliūnas G. (1996). Bajoras tarpukario Lietuvoje. Fabijono Neveravičiaus gyvenimas ir kūryba // *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 8. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, p. 365–384.
- Viliūnas G. (1991). Fabijonui Neveravičiui iš užmaršties sugrįžtant // *Aitvarai*, 2, p. 81–84.
- Viliūnas G. (1998). *Literatūrinis gyvenimas Nepriklausomoje Lietuvoje*. Vilnius: Alma littera.

Vaiva Narušienė

WRITERS' LOCAL IDENTITY: SAMOGITIAN AND FEUDAL IDENTITY
IN THE LIFE AND WORK OF FABIJONAS NEVERAVIČIUS

Summary

The article discusses the issue of local identity in the creative work of writers. It focuses on the local identity of Fabijonas Neveravičius (1900–1981), born in a feudal family of Samogitia region (Žemaitija), by highlighting its relation to his feudal background. The article aims to reveal Neveravičius' perception of his local identity and its expression in his creative work. In such a way, the uniqueness of his identity in the historical context is disclosed and reasons for it are provided.

Neveravičius grew in a feudal environment which was greatly influenced by the Polish culture tradition. However, his family valued Lithuanian tradition as well, which caused him to identify with the Samogitians, rather than the Polish, by preserving his feudal background at the same time. It was feudal roots that determined the uniqueness of Neveravičius' identity which is most vividly revealed in his literary work.

In his historical novels "Blaškomos liepsnos" ("Flustered Flames") (1936) and "Erškėčiai" ("Bears") (1937), Neveravičius introduces a Lithuanian historical narrative alternative to the one prevalent during the interwar period. In the narratives about the history of Samogitia, the most important role is assigned to the Polish-speaking feudal families, whereas in regard of ethnology, Samogitian peasantry is left in the background. By presenting the culture of Samogitian feudal lords and emphasising the good they did to the region, Neveravičius also proposes an alternative, i.e. other than ethnolinguistic, understanding of the Samogitian identity based on the loyalty to the native land.